

date extrase din izvoare documentare, narative și epigrafice (folosite adesea fără discernământ și interpretate fantezist), precum și a citorva elemente folclorice, de cele mai multe ori lipsite de valoare istorică. Numai în puținele cazuri în care Ștefan consemnează propriile sale observații sau pe cele ale unor martori oculari, *Viața* poate servi ca izvor istoric; în toate aceste cazuri, știrile se raportează — cu o singură excepție pe care o vom folosi la locul cuvenit — la trecutul apropiat al mănăstirii Tismana¹. În consecință, pe Ștefan Ieromonahul nu trebuie să-l mai socotim ca pe cel din urmă cunoscător și « editorul tradițiunii monastice a Tismanei »², ci, dimpotrivă, ca pe ultimul și cel mai de seamă dintre numeroșii cărturari măruntii care, prin activitatea lor, au contribuit la transformarea, la îmbogățirea și, prin urmare, la alterarea tradiției privitoare la Nicodim, atît cît și așa cum reușise ea să se păstreze încă, în mănăstire și dincolo de zidurile ei.

Tradiția călugărească de la Tismana. Chiar dacă, așa cum s-a putut vedea, nu din tradiția bine păstrată la Tismana a luat Ștefan știrile socotite îndeobște ca atît de importante, pe care le întîlnim în opera sa, totuși, pentru cercetarea de față, ar fi deosebit de important să putem determina cam care ar fi putut fi elementele esențiale cuprinse de această tradiție. Numai în urma unei asemenea cercetări vom putea trece mai departe la analiza lor, în scopul de a stabili dacă și în ce măsură ele pot fi folosite pentru reconstituirea nu a unei vieți romanțate a lui Nicodim, ci a unui studiu istoric asupra vieții și activității întemeietorului Voditei și Tismanei.

Ar fi, desigur, o greșală de metodă dacă, în încercarea de a cunoaște știrile cu adevărat tradiționale asupra personajului de care ne ocupăm, am porni de la opera lui Ștefan Ieromonahul, considerînd că, îndată ce vom elimina din cuprinsul acesteia toate informațiile cărora le vom putea recunoaște proveniența din vreun izvor oarecare, ceea ce ne va rămîne ar fi tocmai fondul tradițional de știri pe care-l păstra obștea călugărească de la Tismana în privința întemeietorului ei³. Pentru a reconstitui acest fond tradițional — legenda lui Nicodim înainte de prelucrarea ei de către Ștefan — trebuie să ne adresăm, în primul rînd, izvoarelor anterioare redactării *Vieții*, și anume celor din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea: *relatarea lui Paul de Alep, reprezentările de pe raclă și Pomenirea*. Este însă evident că nici unul dintre aceste izvoare nu ne poate da, în întregime — cu toate episoadele și amănuntele — legenda lui Nicodim, așa cum circula ea printre călugării de la Tismana la vremea la care fiecare dintre ele a consemnat-o. Deosebiri între diferitele înregistrări trebuie să existe și există într-adevăr: ele depind nu numai de evoluția în timp a legendei între o înregistrare și alta, ci și de chipul (în scris sau figurat) și *împrejurările* în care s-a făcut înregistrarea, precum și de *scopul* urmărit cu aceasta. Totodată, nu trebuie uitat că — artist sau cărturar — cel care a făcut înregistrarea a trebuit să pună asupra-i ceva din peceata personalității sale, rezultanta unor factori materiali, sociali și individual-psihologici nu totdeauna ușor de precizat.

Din acest punct de vedere se poate spune că Paul de Alep trebuie considerat ca avînd o mentalitate asemănătoare cu aceea a unora dintre turiștii din ziua de azi, care consemnează conștiincios și adesea naiv tot ceea ce « ciceronele » le poate spune despre monumentele, obiectele și instituțiile care li le prezintă și explică, dar care nu înțeleg prea bine explicațiile primite, dat fiind că aproape tot ceea ce li se arată este străin de mediul lor de acasă și de întreaga lor experiență de viață.

Alta este psihologia meșterilor argintari cărora le datorăm racla: aceștia — în funcție de scopul pe care-l urmăreau și de formația lor profesională — au încercat să transpună în *imagini plastice* (am îndrăzni chiar să spunem că au « văzut » în asemenea imagini episoadele legendei pe care au auzit-o povestită), iar în concretizarea acestor imagini, au jucat un rol apreciabil, mai ales în ce privește amănuntele, reminiscente din zestrea tradițională de experiență a meșteșugului lor. În sfîrșit, autorul sau autorii *Pomenirii* încearcă — într-o vreme în care misticismul medieval începea să nu mai fie decît o amintire — să învîluie datele (mereu reînnoite, în funcție de transformările realității înconjurătoare) ale tradiției, în atmosfera de naivă simplitate întîlnită în operele hagiografice din primele veacuri ale evului mediu, veacuri în care se constituieră modelele genului.

¹ Total lipsită de interes pentru studiul vieții și activității lui Nicodim, *Viața* este deosebit de valoroasă pentru istoria culturii românești la începutul secolului al XIX-lea: ea ilustrează una dintre etapele de trecere de la vechea noastră cultură (încă tributară concepțiilor dominante în epoca feudalismului) la cea modernă, ce tîndea către o explicare raționalist-științifică a lumii, și deci și a istoriei. Din acest punct de vedere, ea ar merita — întocmai ca opera lui Dionisie Eclesiarhul, Naum Rîmniceanu, sau Zilot Românul, de pildă — o cercetare amplă și atentă, ce nu și-ar fi avut locul în paginile de față.

² Ștefulescu, *Tismana*, p. 14.

³ Această metodă (pe care am putea-o numi « a reziduiului ») nu poate fi eficientă din două motive: mai întîi fiindcă nu vom ști niciodată cu certitudine dacă am ajuns să cunoaștem toate izvoarele folosite de Ștefan; în al doilea rînd fiindcă, putînd exista știri ce se păstrau, concomitent, și oral și în izvoarele scrise, eliminîndu-le pe acestea din urmă din discuție, am putea sărăci fondul tradițional de unele din cele mai importante dintre elementele sale.